

Потерчата. Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися.

Володимир Рутківський

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

ЇЖАК

...Цей старий парк сусідив з таким же старим кладовищем. Ніхто з людей в ці місця майже не навідувався, тож тутешні мешканці почувалися наче вдома. Інколи навіть можна було почути, як перегукувалися їхні душі.

Нараз я зупинився: переді мною стежку перетнув їжак. На мене він навіть не поглянув. Їжак похитувався на своїх м'яких лапках, начебто повертався з гарних гостей. Кілька разів він втішено чмихнув, мабуть, в тих гостях йому неабияк сподобалося.

На своїх колючках їжак ніс райське яблучко.

Точнісінько такі ж яблучка — маленькі, тверді і неймовірно красиві — рясно звисали із старої яблуні на дідівському городі. Вони аж просилися, щоб їх зірвали. Проте у того, хто їх куштував, щелепи одразу ж зводило судомою, такими вони були кислими.

Зате кращого взвару, який готувала з них моя баба, світ ще не придумав.

Згодом ці райські яблуні на нашій Черкащині перевелися. Їх замінили інші — симиренки, білий налив, антонівки, слави переможцям... А райські яблучка лишилися, певно, хіба що там, де їм і належало лишатися за назвою — у раю.

І, судячи з цього ось яблучка на рудих колючках, неважко було здогадатися, що їжак побував у гостях саме там і оце зараз повертається додому. Тільки як йому вдалося знайти туди шпаринку?

Я ступив йому навперейми. Хотілося розпитати, що там зараз діється і чи не бачив він випадково тих, кого я так щиро і невдячно любив у цьому житті.

Проте їжак, схоже, не був налаштований розводитися перед першим-ліпшим зустрічним. Він насторожено тицьнувся кирпатим писком у мій черевик, чмихнув, тепер вже незадоволено, і завернув

у кущі.

Тієї ж миті непорушне до того листя стривожено затріпотіло, хоча довола, як і раніше, стояла глуха, незворушна тиша.

“Зачекай!” — хотів я гукнути навздогін їжакові. Проте було вже пізно — за ним і слід процах. Лише все тривожніше шуміло листя.

Точнісінько такий їжак проживав у нас майже за сім десятиліть перед цим.

...Цілими ночами шарудів він у нашому шкільному садку, але зранку, як тільки сусідка приносила пузатого глека з молоком, обов’язково з’являвся біля ґанку. Ми з татком наливали йому молочка у вищерблене блюдце і дивилися, як він, захлинаючись, пожадливо хлебче з нього. Потому їжак вдячно тицяв писочком у наші руки і знову дріботів до саду в своїх важливих справах.

Пізньої осені їжак сам видерся на ґанок і рушив, нікуди не завертаючи, прямісінько до нашого чуланчика. Там він позичив у мами всілякого ганчір’я, що валялося по кутках, з головою закутався у нього і заснув.

Я часто навідувався до нього. Їжачок був холодний і не ворухився. Татко сказав, що він спить. І не прокидатиметься аж до весни.

І от він щез. Мабуть, прокинувся і якимось дивом вибрався з хати. Щоправда, минулої ночі я крізь сон ніби чув якесь шурхотіння, але звідкіля я міг знати, що це прокинувся наш сонько! І де його тепер шукати — невідомо. Під ліжком його не було, і в запічку не було, і в сінях... Не інакше, як він скористався з того, що хтось із гостей забув щільно причинити за собою сінешні двері — і вислизнув надвір. От ще роззяви ці гості! Ну нічого, я з ними побалакаю.

Що в мене це виходило, я вже знав. Коли півроку тому мені привезли братака, то до нас почали сходитися всі, хто працював у школі разом з татом і мамою. І так вже їм було цікаво побачити

мого Вікторика, що вони аж шії витягували, мов ті гусаки, аби краще його роздивитися. А що вже сюсюкали, а що вже улюлюкали перед ним! І ніхто навіть не здогадався привітати мене з тим, що нарешті я отримав братика, якого так довго випрохував у тата з мамою.

І тоді я дуже розсердився. Став біля дверей і всім, хто приходив, сердито проголошував:

— Спочатку самі знайдіть в капусті свою дитину, а потім вже приходьте дивитися на чужих!

А вони чомусь починали так сміятися, що декого аж корчило від реготу. І чим більше я на них гнівався, тим більше вони сміялися. Проте всі як один запевняли мене, що вони обов'язково зроблять так, як я їм наказую.

Тож, мабуть, доведеться знову з ними побалакати, коли прийдуть.

— Ану, закривайте за собою двері як слід! — скажу я їм. — А то всі їжаки через вас порозбігаються!

А поки що треба самому його пошукати. Бо, мабуть, таке дурне, вискочило на подвір'я і тепер тремтить десь від холоду.

Я зіліз зі свого дерев'яного розмальованого коня, на якому гойдався, зібрав іграшки, щоб не перечепилася мама чи братик, коли трохи ще підросте і почне ходити. Затим почав одягатися. Краєм вуха чув, як у сусідній кімнаті Вікторик сам до себе гугукає, а мама розказує нашій няні, бабуні Насті, про те, як нам жилося до неї. І, звісно, не обійшлося без розповіді, що трапилося зі мною, коли вони з батьком принесли мене з лікарні, де я відпочивав після того, як знайшовся в капусті. Цю розповідь я чув від мами не вперше. Я навіть напам'ять завчив те, що вона розповідала всім своїм знайомим.

А було тоді зі мною таке. Як тільки мене привезли з лікарні, то одразу ж заходилися купати у ночвах. Спочатку хотіли купати в

дерев'яних, а потім, коли Дмитро Панасович і Тетяна Василівна подарували для мене цинкові ночви, вирішили купати саме в них.

Купали мене вдвох — мама і її молодша сестра тітка Одарка, що приїхала з сусіднього села Богодухівки, аби подивитися на мене. Тітка Одарка розтопила плиту і нагріла баняк води. Тоді поставила на плиту ночви, а мама застелила їх пелюшками, перелила туди воду і вони заходилися мене купати. Спочатку те купання мені дуже подобалося, я лежав у тих ночвах, як пан, весело метляв ніжками і пускав бульки. А потім невідомо чому почав звиватися і плакати. А потім — ревити. А потім — верещати з усієї сили. Що вже вони зі мною не робили — і гугукали, і пісеньки співали — я все одно верещав так, що аж синіти почав. Добре, що тут нагодився татко, який саме прийшов з уроків пообідати. Він пожбунив портфеля убік і вихопив мене з ночов. І тоді всі побачили, що моя спина від попи і до голови пішла пухирцями. Виявляється, мама з тіткою не взяли до уваги, що дерев'яні ночви, в яких їх самих колись купали, зовсім не те, що цинкові...

Я одягав штанці, слухав, як мама розповідала про моє перше купання, а няня все ойойойкала — і не міг зрозуміти, що ж у цьому такого цікавого. Коли ще це було! А тепер у мене ніяких пухирців немає, хіба що залишилися від них маленькі шрамики. І ніхто вже не може сказати, коли я востаннє плакав. А мама все мене плаксієм перед чужими виставляє. От іще!

— Ой, боюся, що нелегким буде його життя, — бідкалася мама.
— Недарма ж кажуть — як почнеш його, так і закінчиш...

— На все воля Божа, — зітхнула бабуня Настя.

— Так він же ж у мене нехрещений... — мама зітхнула ще голосніше, ніж бабуня.

— То похрестить, — порадила бабуня. — А то так і помре потерчатком. А-а-а... — загуцикала вона Вікторика.

— Не можна нам цього робити. Бо тоді нас з Григорієм Яковичем можуть звільнити з роботи.

Григорій Якович — це мій татко. Я його люблю не менше, ніж маму, яку звати Ганною Кирилівною. Навіть більше, тому що татко ніколи не розказує, як я надиривався, коли мене вперше купали. І він молодець, що найняв таку няню, хоч як мама того не хотіла. Вона запевняла татка, що сама з усім справиться — і братика догляне, і по господарству впорається, і до уроків встигне підготуватися. На це татко відповів, що хоч він і зростав сиротою, проте добре пам'ятає, що в його родині дітей завжди доглядали няні. То ж він зробить все, аби так було й надалі.

А бабуня Настя — так звали нашу няню — мені дуже сподобалася. Як тільки вона прийшла до нас, то одразу пригостила мене пухнастим піріжечком із солодкою квасолею. Мені рідко доводилося куштувати такі смачні піріжечки. А які шулики бабуня готує, яку квашу! І ніколи не бурчить, коли я ненароком десь забрюхаюся. І до Вікторика добре ставиться, крихіткою називає.

Але що це я все про маму та про няню! У мене ж їжачок пропав. І тепер я мушу його шукати, бо більше нікому. Але де?

Я припав до вікна, що виходило в садок. Саме там минулого літа їжачок найбільше розгулював. Проте зараз майже весь видолинок, у якому стояли дерева, займала величезна калюжа. Не калюжа, а ціле озеро, як казав татко. Сюди всю зиму приходили кататися хлопці з нашого кутка. Проте більше, мабуть, кататися ми вже не будемо, бо вчора по обіді крига почала тріщати. А під вечір Мишко Кучугурний навіть провалився крізь неї. Добре, що це трапилося біля берега і він провалився лише по кісточки.

Цікаво, а яке те озеро зараз? Може, за ніч воно замерзло так, що знову можна буде кататися?

Я вскочив у чобітки, одягнув козушка і вискочив надвір. Над клунею сходило веселе сонце. Під нею греблися і сокоріли кури.

Рудий півень, що розгулював між ними, поглянув у мій бік і одразу ж відвернувся, бо в моїх руках нічого не було.

— Переб'єтєся, ненажери, — сказав я курям і почав обходити нашу хату. Вона була чи не найбільшою хатою в Пирогох. Кажуть, колись у ній жив товстопузий поміщик Довжик. А коли той Довжик втік з петлюрівцями, то його будинок передали приїжджим вчителям, і тепер з одного боку в ній живемо ми, а з іншого — тихий хлопчик Толя Тонківський зі своїми батьками. Толя був такий тихий і неспіливий, що його навіть півень бив. Тож він більше сидів біля вікна і роздивлявся, що такого небезпечного діється надворі.

Сидів він біля вікна і тепер.

— Ти не бачив нашого їжака? — гукнув я йому.

Толя похитав головою. Чи то не бачив, чи не чув, про що я його запитую.

— Ех ти, глуха тетеря, — сказав я йому. — Боїшся навіть надвір вийти.

Нараз мені спало на думку, що непогано було б оце зараз розігнатися з усіх сил, скочити на кригу і проїхатися по ній аж на той бік — туди, де на підвищенні починаються сільські городи, а за ними видніються солом'яні дахи. Проїхатися так, щоб аж у вухах засвистіло, а в Толика від заздрощів аж витягнулося обличчя!

Я вже відставив було назад праву ногу і нагнувся, аби сильніше відштовхнутися. Проте в останню мить встиг завважити, що між берегом і озером крига була іншого кольору, ніж на середині. Видавалася вона мені такою прозорою, наче її взагалі не було. Ні, мабуть, треба спочатку розвідати, чи здатна вона витримати мене, а тоді вже розганятися.

Проте зробити цього я не встиг, бо нараз на протилежному кінці городів здійснювся ґвалт. А тоді за кулями неприбраного з осені кукурудзиння з'явилося троє дядьків. Вони тягли за вуха товсту свиню. Свиня пручалася і голосно кувікала. Зненацька один з

дядьків смикнув її за задні ноги і вона повалилася на бік. Один з дядьків тут же упав на неї, а інший швидко змахнув рукою і в ній зблиснуло щось довге й тонке.

Розпачливий свинячий зойк злетів аж до неба. Потому свиня випірнула з-під дядька, що навалився на неї, і кинулася у бік нашого саду. Вона швидко-швидко перебирала своїми короткими ніжками і кувікала майже людським голосом.

Дядьки погналися за нею і один з них закричав до мене:

— Тікай, а то вона загризе тебе!

Що свині здатні на таке, я вже знав. Стьопко Садовий на власні очі бачив, як їхня свиня вигризла гузку зі зв'язаної курки. Стьопко казав, що вона гризла тій курці гузку, а та тільки роззявляла рота, бо кричати про допомогу вже не мала сили.

Але у цієї свині був такий переляканий вигляд, що мені здалося, ніби вона біжить у мій бік не для того, аби загризти мене, а щоб я заховав її від тих дядьків. Та якщо вона й справді збиралася загризти мене, як оце кричав один з них, то навряд чи їй вдасться швидко дістатися до мене. Таку товсту свиню навряд чи втримає крига, яка вчора тріщала навіть під нашими ногами. То ж доки вона вибереться на мій берег, я встигну втекти без всякого поспіху. Не просто втекти, а піти додому з таким виглядом, наче то не свиня до мене бігла, а мале кошенятко. І тоді Толя Тонківський всім розказуватиме, який я хоробрий.

І справді, свиня провалилася майже одразу, як збігла з берега. Все ж знайшла сили, аби знову вибратися на кригу. Проте посеред озера її ноги роз'їхалися на всі боки, і вона завмерла. Тепер свиня вже не кувікала, а якось тихо й жалібно схлипувала. Як мій братик, коли після довгого крику мама брала його на руки і притискувала до циці.

А потім я побачив, як крига навколо свині почала швидко червоніти. І чим більше крига червонішала, тим тихіше скімлила

свиня. Зрештою вона зовсім замовкла, а її майже людські очі, що були звернені у мій бік, почали застигати, доки зрештою не втупилися непорушним поглядом кудись позад мене. А до берега вже підбігав перший з трьох дядьків. В його руці виблискував довгий і вузький ножака.

І лише тоді мене пройняв жах. Мало того, що на моїх очах скоїлося страшне вбивство — так цей вбивця біжить простісінько до нашої хати...

Якась сила зірвала мене з місця. Я кулею обминув ріг будинку, злетів на ганок і увірвався в сіни.

— Синку, що з тобою? — сполошено зойкнула мама. — Тебе хтось налякав?

Мама стояла у барвистому халаті з Вікториком на руках. І була вона така вже тепла та гарна, така вже рідна та близька, що я з розгону охопив її коліна і, захиляючись, закричав:

— Ой, мамо-матусю, не виходьте на ту вулицю! Я не хочу, щоб ви виходили! Не хочу, щоб у вас очі були, як у тієї свині!

А може, я кричав не це. Може, то кричав взагалі не я. Бо поруч хтось моїм голосом пронизливо виводив одне й теж: “А-а-а-а!”

І тут з моєю пам’яттю щось трапилося. Вона покинула мене.

А коли вона повернулася знову, на вулиці стояла вже не рання весна, а зелене літо. Таке зелене-зелене, що ні в казці сказати, ні пером описати.

І посеред того літа стояв я з бабусиним пиріжком у руці. Пиріжок був з маком. Стояв я, надкусював пиріжка і роздумував, куди б його оце податися. Татко з мамою були в школі, хлопці побігли додому обідати, у Толика Тонківського вже другий день болів живіт, а бабуня Настя гуцикала на призьбі мого братика і неголосно співала йому:

Гуси-гуси, лебедята,

Візьміть мене на крилята...

І тільки я один стояв без діла. А бути без діла в такий чудовий день — то великий гріх. Це я не раз чув від бабуні Насті. Тож мені нічого не лишалося, як злизати з долоні солодкі зернятка маку від пиріжка, вийти на вулицю, звернути ліворуч і податися між високими горбами вниз — туди, де перед сільським ставком дороги розходилися на всі чотири боки — і на Хорол, і на Кременчук, і на Градизьк і вже й не знаю куди ще.

Одна з них вела через довгу греблю. На тому боці, по праву руку від греблі, на зеленому лужку між вербами, що схилюлися до самісінької води, виднілися кам'яні залишки старої панської купальні. Кажуть, там до революції грала музика, пани та їхні гості пили чай і каталися на розмальованих човнах. А от простому люду місця в тих човнах не було.

Тепер неподалік від руїн стояла дощата буда. І хоч вона була без даху, зате в ній дозволялося роздягатися всім, хто тільки хотів купатися. Проте роздягалися там хіба що дорослі, а такі хлопці, як я, скидали штанці на траву просто біля води.

Я дивився на ставок, на його непорушну синю воду, на верби, що схилюлися над нею так низько, ніби хотіли поцілуватися зі своїм відбитком. Зненацька мені так захотілося побігти туди і хоч трохи побрюхатися під берегом, що аж ноги самі собою застрибали!

Проте я нікуди не побіг, бо мама заборонила мені навіть близько підходити одному до ставка. Від своїх учнів вона чула, буцімто у громадянську війну біля купальні кілька великих снарядів розірвалися на малесенькі гострі шматочки. Тож усі, хто там ходить без дозволу, можуть боляче наколотися на ногу. А ще мама чула, ніби три снаряди розірвалися в самому ставку ліворуч від купальні і утворили там такі вирви, що в них втонуло вже аж два хлопчики. А під самим берегом водяники вирили глибокі нори, і в них тепер живуть страшні раки з отакеними от клешнями. Час від часу ті раки визирають з води і якщо бачать самотнього хлопчика без

батьків, то одразу хапають його своїми клешнями за ногу і тягнуть під воду.

Тож я тільки подивився здалеку на той ставок. А сам звернув праворуч, проминув вигін, на якому зазвичай хлопці з нашого кутка грають у гилки та квача і подався по широкій брукованій вулиці. По обидва боки від неї росли пишні кущі дерези і в тій дерезі кубилися кури з горобцями.

Зненацька з-за рогу з'явилася чорна легкова машина і поїхала у мій бік. Я злякано притиснувся до узбіччя. В нашому селі таких машин дуже боялися, бо вона завжди когось забирала і відвозила так далеко, що ніхто з тих, кого забирали, ще не повертався назад.

Я дивився їй услід, аж доки машина не звернула на греблю, і пішов далі.

Неподалік від перехрестя стояла церква. Бабуня Настя завжди молиться до неї, коли ми буваємо в цих місцях. А от мені молитися не можна, бо я нехрещений.

— А чому я нехрещений? — якось запитав я бабуню.

— А тому, дитинко, що ти син самого директора школи, — відказала вона і чомусь поглянула на мене так, ніби я чи мій татко вчинили щось негарне. — А діточок, у яких батьки при такій посаді, не хрестять.

— А кого хрестять?

— Зараз нікого, — відказала бабуся.

— Чому?

— Бо батюшку забрали, — відказала бабуня. — А церкву закрили. І ніхто вас тепер не похрестить.

— І навіть хрест на могилці не поставить? — запитав я.

Нещодавно бабуся брала мене на гробки. І там було так гарно! Травка зеленіла, пташки співали, і скрізь, куди не поглянь, стояли хрести. Бабуня тоді сказала, що хрести ставлять для того, аби над тими, хто помер, була благодать Господня.

— Мабуть, ні, — відказала бабуса і перехрестилася до церкви ще раз. — Господи Боже мій, пожалій цих нещасних потерчаток! Вони ж ні в чому не винні... Ой, що ж це я?

Бабуня злякано зиркнула на мене і затулила рота долонею.

І я знав, чому вона злякалася. Якось я почув, що татко попросив бабуню поменше балакати на людях про церкву, бо радянська влада відділила її від держави. А в самої бабуні є онук, дев'ятикласник Юрко, котрий подає неабиякі здібності і повинен вчитися далі. Та коли бабуня не полишить свої звички, її можуть почути чужі вуха і тоді Юркові можуть перекрити дорогу до подальшого навчання.

І бабуня побожилася батькові, що при людях більше не гадуватиме Бога. А тепер, бач, не втрималася.

— Бабуню, не бійтеся, — сказав я їй. — Я нікому не скажу, що ви тут говорили.

— Ти дуже гарний хлопчик, — похвалила мене бабуня Настя. — Весь у свого батька.

І пообіцяла ще принести піріжечка з маком.

Тепер бабуня коли й молиться до церкви, то крадькома. А я взагалі намагаюся не звертати на ту церкву ніякої уваги, бо вона закрита. Тільки весь час дивлюся, коли ж побудують той паркан, котрим радянська влада відокремить нашу пирогівську церкву від усієї держави.

Не було того паркана й сьогодні. Тому я біля церкви довго не затримувався, а подався саме туди, куди й збирався — до крамниці. Бо раз на тиждень, у вівторок, підвода з району привозила до неї всілякий товар.

А сьогодні був саме вівторок.

Я зайшов до крамниці і остовпів від захвату. І чого тільки в неї сьогодні не завезли! І борошно, і цвяхи, і дьоготь, і сіль, і краму цілі купи! А за спиною тьоті Валі, що продавала це все, я побачив цілий ящик київської помадки. Леле, які ж вони красиві, ці цукерки, що

скидалися на зелені, жовті, блакитні і білі грибні шапочки! А що вже солодкі! Так і з'їв би цілий ящик.

Проте бабуня Настя казала, що багато цукерок їсти не можна, бо тоді в животі заведуться черви. А от коли з'їси одну чи дві помадки — то це ще не страшно. Тому я з усіх сил утримував себе від того, щоб у моєму животі нічого не заводилося.

І все ж без цих цукерок обійтися було дуже важко. Після вечері ми завжди пили чай з помадками, що її мама висипала у красиву скляну цукерницю. Зазвичай я вибирав кольорові шапочки, а татка і бабуню Настю більше влаштовували білі. Лише мама не вибирала нічого, бо їй сказали, що солодке для Вікторика шкідливе. І все ж мама не втримувалася — час від часу відламувала від помадки крихітний шматочок і з цим шматочком випивала цілу чашку...

А купувати цукерки для чаю татко з мамою доручили мені.

— Тьотю Валю, не продавайте все, поки я не повернуся! — гукнув я крамарці і, не очікуючи відповіді, прожогом кинувся до дверей. Мало що може трапитися — а раптом, коли я довго розгулюватиму, тьотя Валя забуде про моє прохання. Чи зупиняться біля крамниці якісь подорожні і заберуть одразу цілий ящик. Ні, треба поспішати, доки не пізно!

...

Далі — у повній книжці «Потерчата. Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися.».

nashaknyga.com.ua